

רדיו חינוכי-קהילתי

אלה בן-עטר*

גורמים מקומיים-קהילתיים. לאחר שהפרויקט צבר תאוצה, הצטרפו אליו גם מתנ"סים כדי לשרת את תושבי הקהילה ואת תלמידי התקשורת בבתי הספר שאין בהם תחנות רדיו (טובי, 2013).

בשנתיו הראשונות של הפרויקט שימשו אנשי "קול ישראל" מדריכים ומורים לרדיו בבתי הספר ובמכללות שבהם קמו תחנות. לפרויקט הוקצה תדר, 106FM, וכל התחנות החינוכיות משדרות בו, כל אחת ברדיוס מצומצם, באזור המוסד החינוכי שהיא נמצאת בו. שידוריהן של התחנות החינוכיות מופנים לקהל מאזינים ספציפי, שהתחנה ואנשיה הם חלק ממנו (סופר, 2011). תחנות הרדיו החינוכיות שייכות לקול ישראל, אך למעשה מנהלים אותן מוסדות החינוך שהקימו אותן. התחנות החינוכיות נחשבות ציבוריות ופועלות ללא התייחסות לשיקולי רייטינג או לרווח כלכלי, אלא מתוך כוונה לקדם היבטים חינוכיים ולימודיים ולהקנות ידע ומיומנויות בתחום הרדיו (טובי, 2013), לספק חוויית לימוד מעשית וחברתית (לביא, 2011), לקרב את עולם התקשורת לבתי הספר בפריפריה, לשפר את השפה המדוברת והכתובה, לפתח מיומנויות למידה עצמית ולחזק את הדימוי העצמי של התלמידים (לימור ונוה, 2007). זאת ועוד, העבודה בתחנות הרדיו החינוכיות מקנה ערכים של עבודת צוות, מקדמת מטרות חברתיות שאינן פוליטיות ומגבירה את המוטיבציה ללמידה ואת הקישור בין תחומי דעת (באלין, 2005).

את התחנות הללו מפעילים באופן שוטף, כמגשימים, מפקחים, טכנאים ועורכים, סטודנטים ותלמידי תיכון, ללא תמורה, כהתנסות מעשית וכחלק מלימודיהם, מתוך רצון ללמוד את מקצועות השידור ולהתנסות בהם. לרוב, את התחנות מנהלים אנשי מקצוע מטעם הסגל חינוכי. כמו כן, תחנות הרדיו החינוכיות מאפשרות למתנדבים מהקהילה, אשר אינם בהכרח סטודנטים, להשתתף בהפעלתן ולהפיק תכניות ייחודיות. אף על פי שלמוסד האקדמי שבו פועלת תחנת הרדיו יש זכות וסמכות להכתיב את אופי השידורים, תחנות השידור מעניקות לכל שדרן חופש ביטוי נרחב ואפשרות לפתח סגנון ייחודי, ללא התערבות מצד ההנהלה. התחנות החינוכיות לא אימצו לעצמן תבנית שידור (פורמט) קבוע, וגם לא סגנון מוזיקלי מאפיין ושידוריהן בדרך כלל מתאפיינים בתבנית חופשית, המקנה לשדרנים מידה רבה מאוד של חופש ומאפשרת לשדר כמעט כל סוג של תכנית ומוזיקה, בלא להתחשב בשיקולים מסחריים. תחנות הרדיו החינוכי מאופיינות בלוח שידורים מגוון, הכולל תכניות מוזיקה, אקטואליה, שעשועונים, ספורט, מגזינים, בילוי ופנאי, וכן בתכניות ייחודיות, העוסקות בענייני סטודנטים ותלמידים, שידורים שבהם מושמעים ראיונות עם מורים ועם אנשי אקדמיה ואירוח של דמויות מפתח מהקהילה.

על בסיס העובדה ששדרני הרדיו בתחנות חינוכיות-קהילתיות מקבלים חופש רב, עולה השאלה עד כמה הם מנצלים את בימה זו לקידום צרכים קהילתיים בכלל וצרכים של חוסן אישי וקהילתי בפרט. מחקר חדש שנעשה בישראל (בן-עטר, 2016) שופך אור על תפקודה של תחנת רדיו חינוכי-קהילתי בשעת חירום. במחקר נבדק תפקודה של תחנת רדיו חינוכי-קהילתי הממוקמת במכללת ספיר,

הרדיו, כמכשיר לתקשורת המונים המשדר צלילים ללא עזרתו של חיווט, הוא פרי המצאתו של ג'ולייטו מרקוני. בדצמבר 1901 יצר מרקוני קשר אלחוטי (במורס) בין אנגליה לארצות הברית, וכך פרץ דרך לשידור הרדיו הטרנס-אטלנטי הראשון (Keith, 2005). ב-1919 החלו להימכר המקלטים הראשונים והרדיו היה למכשיר בידור. ב-1923 חיפשו תחנות רבות מממנים כדי לכסות את ההוצאות וכדי להרוויח מן השידור. השפל הכלכלי שהחל בארצות הברית ב-1929 החריף את הצורך בבידור ובבריחה מהמציאות. מעגל המאזינים לרדיו התרחב, והמפרסמים הגדילו את תקציב הפרסום. באותה תקופה, ברוב הבתים היה רק מקלט אחד, גדול ומגושם, ומשפחות נהגו להתכנס סביבו כדי להאזין לשידורים. כך זכה הרדיו לכינוי "תוף שבטי" (מקלוהן, 2003). עם הופעת הטלוויזיה היה על הרדיו לרדת מהבימה המרכזית ולמצוא לעצמו תפקיד ייחודי על סמך יתרונותיו הטכנולוגיים: מידיות, נגישות (ליבס, 1999), היותו זול ופשוט לתפעול, העובדה ששידוריו מגיעים ישירות למאזין (מקוויל, 2011; McLeish, 2005) וכוחו ליצור קרבה ואינטימיות בין המאזין לדובר (מקלוהן, 2003). אשר לאינטראקטיביות, היא הושגה בזכות הקלות היחסית שאפשר להעלות אדם לשידור, וכך להפוך את הקהל מפסיבי לאקטיבי. תחושת השיתוף שיוצר הרדיו אינה מסתכמת ב"החייאת" הקהל, אלא היא כוללת את "החייאת" השידור (אשורי, 2011). כשהמאזינים יודעים שהם מאזינים לשידור חי (לאירועים בזמן השהות) מועצמת בהם תחושת השותפות למאזינים אחרים, והם חשים כקהילה.

את כלי התקשורת בכלל ואת תחנות הרדיו בפרט אפשר למיין על פי ארבעה תבחינים: בעלות, מימון, מינויים ועריכה. הבחנה זו מבדילה במיוחד בין שלושה סוגים של תחנות רדיו: (א) תחנות ארציות, הנמצאות בבעלות ציבורית ומשדרות לכל רחבי ישראל בתדרים שונים את אותו התוכן; (ב) תחנות אזוריות, הנמצאות בבעלות פרטית ומשדרות לפי אזורים גאוגרפיים; (ג) תחנות רדיו פיראטיות, המשדרות בניגוד לחוק (לימור ונוה, 2007; סופר, 2011).

המונח רדיו חינוכי הוא כינוי כולל לתחנות רדיו ייעודיות וייחודיות המופעלות במוסדות חינוך (Norman, 1993) ונמצאות בבעלות ציבורית. פרויקט הרדיו החינוכי החל בשיתוף פעולה בין משרד החינוך, משרד התקשורת וקול ישראל. תחנת הרדיו החינוכית הראשונה הוקמה בישראל באוקטובר 1993 בכפר הנוער "אשל הנשיא" שבצפון הנגב, ומאז ועד שנת 2016 קמו יותר מחמישים תחנות רדיו חינוכיות במוסדות אקדמיים, בבתי ספר ובמתנ"סים.¹ התחנות החינוכיות שהוקמו בישראל דומות לתחנות ה-College Radio שהוקמו בארצות הברית במוסדות חינוך למען תלמידים וסטודנטים. הרדיו החינוכי נמצא בדרך כלל בתוך מוסד חינוכי ומשמש לצורכי לימוד והוראה. אולם, שלא כמו תחנות רדיו חינוכיות אחרות בעולם, המשדרות מתוך מכללות ואוניברסיטאות, הרדיו החינוכי בישראל מוגדר יותר כתת-ענף של הרדיו הציבורי, והוא מתאפיין בסממנים של תקשורת קהילתית ובשיתוף פעולה עם

1. למיפוי מדויק של התחנות במדרין תחנות הרדיו החינוכי: <http://www.ky106fm.co.il>

* ד"ר אלה בן עטר מרצה בבית הספר לתקשורת במכללת ספיר ורכזת מגמת תקשורת בתיכון שער הנגב.

הסמוכה לשדרות, בשלושה מבצעים צבאיים ("עופרת יצוקה", "עמוד ענן" ו"צוק איתן"). מהמחקר עולה כי השיח הספונטני של השדרנים, כמו גם הראיונות עם המומחים והשיחות עם המאזינים, אופיינו בפרמטרים היכולים לתרום לחוסן האישי והקהילתי של תושבי האזור. עוד עולה כי יש צורך לפעול כדי לשפר את השימוש שעושים נציגי הקהילה ברדיו ובשידוריו בימי חירום כדי לחזק את החוסן של תושבי האזור. למשל, ביכולתם לעשות כן אם יקפידו להעביר באמצעות הרדיו מסרים המחזקים את תחושת הביטחון, הרגיעה, המסוגלות והלכידות החברתית של הקהילה, על פי עקרונות ההתערבות בטווח המידי שניסחו פסיכולוגים וחוקרים מהשדה הפסיכו-חברתי (Antonovsky, 1987; 1996; Hobfoll et al., 2007; Lahad, 1997).

הרדיו החינוכי עשוי למלא תפקיד חברתי מעבר לתפקיד הראשוני והרשמי שלשמו הוקם - כמכשיר ללימוד בני נוער וסטודנטים את מקצועות הרדיו, ולהיות ערוץ חלופי להשמעת קולן של קהילות אשר אינן מקבלות ביטוי בתחנות הארציות והאזוריות ברדיו הפועל כחוק ומשדר מעל גלי האתר (ולא באינטרנט). העובדה שאין התחנות מושפעות משיקולי רייטינג מאפשרת לנצלו ככלי לפיתוח מיומנויות הבעה בעל-פה ובכתב, לפיתוח ביקורתיות ולקיום שיח חברתי היוצא מגבולות הכיתה ותחום הדעת. כלל אנשי החינוך מוזמנים להשתמש בו למגוון צורכי הוראה ולחיבור תכנית הלימודים לעולם התוכן של התלמידים ולמציאות הסובבת אותם. כמו כן, המרחב המוגבל הקולט את שידוריהן של התחנות הללו עושה אתן לכלי טבעי ליצירת קשר הדוק עם הקהילה בימי שגרה ובעתות חירום.

מקורות

- אשורי, תמר (2011). מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת. תל אביב: רסלינג.
- באלין, דורית (2005). חוזר מפמ"ר תקשורת וקולנוע: קריטריונים לרדיו חינוכי. אוצר מתוך <https://sites.google.com/site/radioacher/home/bagrut/kriteriyonim>
- בן-עטר, אלה (2016). תרומת כלי התקשורת לבניית החוסן הקהילתי: תפקיד הרדיו החינוכי במצבי חירום (עבודה לקבלת תואר דוקטור). אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- טובי, אביעד (2013). רדיו חינוכי בישראל כמדיום אלטרנטיבי (עבודה לקבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת חיפה, חיפה.
- לביא, יוני (2011). רדיו אחר. ירושלים: משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף המפמ"ר, הפיקוח על הוראת תקשורת וקולנוע.
- ליבס, תמר (1999). מבנה השידור כמבנה החברה: מעיצוב תרבות למלחמת תרבות. קשר, 25, 88-97.
- לימור, יחיאל ונוה, חנן (2007). הרדיו הפיראטי בישראל. חיפה: פרדס.
- מקוויל, דניס (2011). מבוא לתקשורת המונים. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- מקלוהן, מרשל (2003). להבין את המדיה (עמ' 354-367). תל אביב: בבל.
- סופר, אורן (2011). תקשורת המונים בישראל. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promotion International*, 11(1), 246-253.
- Hobfoll, S., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, M. J., Brymer, M. J., Friedman, M. J... Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry*, 70(4), 283-315.
- Keith, M. C. (2005). *The radio station* (6th ed.). Burlington, MA: Focal Press.
- Lahad, M. (1997). BASIC Ph: The story of coping resources. In M. Lahad & A. Cohen (Eds.), *Community stress prevention* (pp. 117-145). Kiryat Shmona: Community Stress Prevention Centre.
- McLeish, R. (2005). *Radio production* (5th ed.). Oxford: Focal Press.
- Norman, D. (1993). Interactive radio as a component of distance education in third world countries. Paper presented at the National Third World Studies Conference, Omaha, NE.